

Zásady tvorby titulků k audiovizuálním dílům

Cílem tohoto dokumentu je popsat české zvyklosti a zpřesnit zásady v oblasti tvorby profesionálních titulků k audiovizuálním dílům určených pro slyšící diváky (popisné titulky pro neslyšící diváky se částečně řídí odlišnými pravidly¹ a tento dokument se jimi nezabývá). Měl by přispět ke zvýšení celkové kvality titulků v českém jazykovém prostoru, ke sjednocení jejich úpravy a k vymezení rozdílů mezi českou tradicí a cizorodými vlivy. Tvůrcům titulků by tyto zásady měly napomáhat k tvorbě co nejkvalitnějších titulků, zadavatelům, recenzentům a dalším by měly sloužit jako referenční dokument k posuzování kvality a divákům by měly zajistit lepší zážitek.

Titulky jako forma překladového textu a jako součást překladatelské tradice

Překladové titulky jsou jednou z forem překladu audiovizuálního obsahu. Tento obsah může mít velmi různorodou podobu – od uměleckého filmu až po videonávod k sestavení průmyslového zařízení –, a proto se na různé typy audiovizuálního sdělení vztahují různé překladové normy a požadavky. Základní technické parametry, jejichž hlavním cílem je srozumitelnost a čitelnost titulků v širším slova smyslu, však platí prakticky bez rozdílu. Tyto zásady byly vytvořeny především se zřetelem k tvorbě titulků k autorským dílům, v přiměřeném rozsahu se však mohou aplikovat na tvorbu titulků ke všem ostatním druhům audiovizuálního obsahu. Po přihlédnutí ke specifickým vlastnostem konkrétního žánru a účelu mohou být použity ve všech médiích, tedy v titulcích určených pro televizní vysílání, promítání v kinech, na internetu i v aplikacích VOD (streamingu), případně i v jiných médiích.

Titulky k autorským dílům jsou formou uměleckého překladu, a proto by měly navíc respektovat obecné zvyklosti, normy a pravidla platná pro umělecký překlad.

¹ Kromě barevného odlišení replik jednotlivých postav, oznamování relevantních zvuků, značení jmen postav hovořících mimo obraz a příznaku replik (např. *pláčtivě*) je to především jiné použití úvodního spojovníku. Viz TECHNICKÉ A FUNKČNÍ PARAMETRY TITULKŮ PRO OSOBY SE SLUCHOVÝM POSTIŽENÍM. Asociace organizací neslyšících, nedoslýchavých a jejich přátel, z.s. Dostupné z WWW: <https://www.asnep.cz/wp-content/uploads/2023/09/ASNEP-titulky-pro-osoby-se-sluchovim-postizenim-SDH.pdf>

K těmto normám patří po několika stoletích vývoje české překladatelské tradice i zásada, že překladatel² překládá pokud možno přímo z výchozího jazyka, jehož znalostí disponuje, tedy nikoli přes třetí jazyk, protože takový překlad z druhé ruky a bez znalosti výchozího jazyka a kultury obvykle vede k významovým i stylistickým posunům a podle názoru mnoha titulkářů je problematický i z hlediska překladatelské etiky a může vést i k poškození dobrého jména překladatele. Výjimkou jsou případy, kdy např. nejsou k dispozici titulkáři pracující přímo z daného výchozího jazyka nebo když je zapotřebí, aby překladatel měl některé specifické dovednosti. Zároveň často nastává situace, kdy jsou písemné podklady (dialogová listina nebo šablona) pouze v angličtině.

Filmové titulky k autorskému dílu jsou rovněž autorským dílem, a proto se v souladu s platnými právními předpisy a zvyklostmi vždy uvede jméno jejich autora nebo jím zvolený pseudonym. Jestliže si to autor titulků nepřejde, jeho jméno uvedeno nebude. Titulek s autorovým jménem či pseudonymem se zobrazí krátce po jménech hlavních tvůrců díla v závěrečných titulcích, a to pokud možno v blízkosti jména autora scénáře.

V souladu s českými překladatelskými zvyklostmi se v citacích textů, které již byly přeloženy, používá některý z publikovaných překladů. V tomto případě je třeba dodržet zákonné zásady pro citování včetně uvedení autora citovaného překladu. Jeho autorství se uvádí v závěru filmu po jménu autora překladu vlastního filmu. Příklad citace:

Překlad Shakespearových sonetů

Jiří Josek, Romeo, Praha 2008

Případně ve zkrácené verzi:

Překlad Shakespearových sonetů Jiří Josek

Nedílnou součástí tvůrčího procesu je jazyková a technická revize titulků. Autor titulků by měl mít možnost se k úpravám vlastního díla vyjádřit a spolu s redaktorem nalézt nejlepší řešení případných sporných bodů. Je tedy v zájmu všech zúčastněných a především diváka, aby autorovi a redaktorovi byla umožněna přímá tvůrčí spolupráce. Jméno redaktora se uvede obdobně jako jméno autora titulků, a to v titulku následujícím po titulku se jménem autora.

² Jsme si vědomi toho, že titulky z velké části tvoří ženy. Generické maskulinum používáme z důvodu jazykové úspornosti a není naším záměrem kohokoli marginalizovat.

K tvorbě titulků je třeba přistupovat s pokorou a mít na paměti, že divák má zájem nikoli číst titulky, ale poslouchat a sledovat audiovizuální dílo. Méně je často více.

Základní předpoklady

Je nezbytné, aby titulkář vždy dostal video (včetně zvukové složky) s příslušným pořadem v dostatečné kvalitě a dialogy v jazyce originálu v písemné podobě, ať už se jedná o načasované titulky ve výchozím jazyce (tzv. šablona), dialogovou listinu nebo o scénář, ideálně vše výše uvedené. Je třeba, aby překladatel mohl upravovat časování titulků a pracovat v programu určeném k tvorbě titulků a aby tyto úpravy reflektovala jeho odměna. (Pokud nemá možnost stáhnout si videosoubor a pracuje s ním online, potřebuje přístup do specializované titulkovací aplikace.) Výjimkou jsou případy, kdy překladatel tvoří nenačasované titulky. Potom však načasování a úpravu titulků musí zajistit kvalifikovaný specialista. Jestliže práce probíhá online v cloudové aplikaci, měl by mít titulkář možnost si vytvořené titulky stáhnout za účelem provedení kontroly pravopisu a gramatiky a za účelem archivace odevzdaného díla.

Zadavatel dodá překladateli videosoubor přiměřených parametrů: obraz musí být v dostatečné kvalitě, ale soubor zároveň nesmí být příliš velký, aby se dal zpracovat v běžném počítači.

Technická stránka tvorby titulků

- Titulek se skládá z jednoho nebo dvou řádků textu.
- Maximální počet znaků (včetně mezer) se liší podle média a poměru stran obrazu, proto je třeba vždy respektovat požadavky zadavatele.

U titulků pro kina a streamovací platformy se obvykle jedná o 42 znaků na řádek, v televizním vysílání o 37 znaků na řádek, titulky určené pro sociální sítě ve formátu 9:16 obvykle mívají méně než 30 znaků na řádek. U titulků pro filmové festivaly záleží na konkrétním technickém řešení.

- Titulky mají takovou čtecí rychlost (ve znacích za sekundu), aby je diváci stihli přečíst a zbyl jim dostatek času na vnímání obrazu a děje. Optimální čtecí rychlost je 12–15 znaků za sekundu, maximální čtecí rychlost je 17 znaků za sekundu. U pořadů pro dětské diváky je to 9–12 zn/s, respektive 13 zn/s.
- Každý titulek se zobrazí nejméně po dobu jedné sekundy.

- Každý titulek se zobrazí nejdéle po dobu sedmi sekund. Výjimkou jsou titulky s písňovými texty, básněmi apod., které musí být zobrazeny, dokud zní příslušný text.
- Mezi dvěma po sobě jdoucími titulky je časový rozestup nejméně dva snímky (angl. frames), tzn. např. při snímkové rychlosti 24 snímků za sekundu nejméně 83 milisekund. Jestliže by v daném médiu mezery mezi titulky působily rušivě, navazují na sebe bez mezery.
- Titulek se zobrazuje synchronně s příslušnou částí monologu/dialogu.
- Titulek se zobrazuje se začátkem promluvy s tolerancí $\pm 2-3$ snímky (přibližně 125 milisekund).
- Jestliže tomu nebrání střih, kterým se mění scéna, nebo jiný faktor, titulek zmizí nejdříve v okamžiku, kdy promluva dozní, může však zmizet až jednu sekundu po doznění repliky. Doporučuje se, aby zmizel několik snímků po doznění.
- Při časování je třeba brát v úvahu střihy. Titulek by neměl začínat ani končit v těsné blízkosti střihu. Požadavky zadavatelů se v konkrétních parametrech liší, ale za optimální rozsah „ochranné zóny“ lze považovat úsek začínající šest snímků před střihem a končící šest snímků po střihu. V této zóně by žádný titulek neměl začínat ani končit, a to se dvěma výjimkami: 1) titulek mizí dva snímky před střihem, 2) titulek začíná přesně na střihu. Titulek z minulé scény by neměl sahat přes střih, kterým začíná nová scéna. Jestliže zmizení titulku těsně před střihem vede v daném médiu k nepříjemnému bliknutí, musí zmizet přesně v okamžiku střihu.
- Titulky jsou umístěny v dolní části obrazovky/plátna.
- Nikdy nedělíme slova na konci řádku.
- Není-li to nutné, větu nedělíme do více titulků. Pokud to nutné je, je třeba ji rozdělit na logicky a syntakticky vhodných místech, např. na rozhraní (vedlejších nebo hlavních) vět.
- Konec jedné věty a začátek věty následující by neměl tvořit jeden titulek, např.

že to věděli od samého začátku.

Proč ale neřekli,

- Je vhodné nepodávat podstatné informace příliš brzy – např. u anekdot není žádoucí, aby pointa byla zobrazena dřív, než zazní.
- Jestliže se text v titulku nevejde na jeden řádek, je třeba řádek zalomit na logicky a syntakticky vhodném místě, tedy ne nutně v polovině. Nabízí-li se více možností

zalomení, je vhodné volit řešení, při kterém je první řádek kratší, zároveň je ale vhodné vyhybat se silně asymetrickým titulcům, kdy je jeden výrazně delší než druhý.

- Při zalamování řádku nesmí na jeho konci stát spojky a předložky, a je-li to možné, neměl by řádek končit ani slovem se silnou vazbou k slovu následujícímu, např. přivlastňovacím zájmenem nebo přídavným jménem před rozvíjeným větným členem.

Příklady (předpokládáme maximální délku titulku 36 znaků):

Takto ne

Promluvíme si o tom za čtrnáct dní, ano?

Promluvíme si o tom za čtrnáct dní, ano?

A kvůli tomu se musela vrátit do Paříže.

Včera večer nám oznámil, že na účtu nemá ani dolar.

Takto ano

Promluvíme si o tom za čtrnáct dní, ano?

A kvůli tomu se musela vrátit do Paříže.

Včera večer nám oznámil, že na účtu nemá ani dolar.

- Prostřednictvím titulků je třeba převést i textové prvky viditelné v obraze, které jsou pro děj a situaci relevantní, např. nápisy na budovách, dopisy, novinové titulky. Jestliže se nápis časově překrývá s dialogem a není možné v titulcích zachytit obě informace, je třeba volit tu, která má pro děj větší význam. I v případě, že technické řešení umožňuje vložit do titulků překlad dialogu i nápisu (zpravidla tím způsobem, že se původní nápis překryje či nahradí překladem), je třeba mít na paměti, že divák v danou chvíli musí být schopen zpracovat oba titulky.
- Jestliže je překlad nápisu v obraze identický (např. *LOS ANGELES, 2008*) nebo velmi podobný a běžnému diváku srozumitelný (např. *POLICE* či *POLICÍA*), do titulku se nekládá.

- V zájmu zachování přijatelné čtecí rychlosti je možné z nápisů ve formátu *JMÉNO*, *FUNKCE* přeložit jen funkci.
- Požadavky zadavatelů ohledně toho, co všechno z úvodních a závěrečných titulků se má přeložit, se různí. Pokud zadavatel neudává jinak, překládá se název filmu a jméno režiséra. Překladatel často musí dodržet oficiální překlad názvu, který mu dodá zadavatel.

Interpunkce a typografie

- Titulky respektují obecné zásady české interpunkce. Zejména je třeba věnovat pozornost konci titulku, kde se chybuje nejčastěji.
- Doporučujeme šetřit vykřičníky. Nepoužívají se středníky, závorky a zpravidla ani pomlčky (–). Místo pomlčky je vhodnější použít dvojtečku, u vložených vět pak čárky.
- Je třeba dodržovat zásady české typografie, přestože mnohé titulkovací programy automaticky nemění rovné horní uvozovky na otevírací oblé dolní a na uzavírací oblé horní, rovné apostrofy na oblé, tři po sobě jdoucí tečky (...) na znak s třemi tečkami, tzv. „trojtečku“ či výpustku (...) apod. České znaky v tom případě vkládáme klávesovými zkratkami nebo zkopírováním.
- Apostrofy se používají jen v cizích slovech, např. *McDonald's*. Jejich použití v českých slovech (např. *upad*, *zved*) je zastaralé a je vhodné pouze v citacích ze starších českých děl včetně starých překladů, např. *přec domnívám se, že byl Cassio, který utek', jistě uražen* (Sládkův překlad Shakespearova *Othella*).
- Tři tečky (výpustku)³ používáme takto:
 - Na konci nedokončené věty: *A já jsem myslela...*
 - Na začátku fragmentu věty, kterou neslyšíme od začátku. Po výpustce nenásleduje mezera: *...proč nemohli zavolat.*
 - K označení delší pauzy ve větě: *Ona byla taková... tajemná.*
 - Jestliže je věta přerušena replikou jiné postavy nebo nápisem v obraze, vloží se tři tečky na obou stranách.

³ V některých níže uvedených funkcích (pro vyznačení přestávky v řeči) je možné podle Internetové jazykové příručky použít i pomlčku, avšak v titulcích se tento znak obvykle nepoužívá, protože podobný znak, spojovník, je vyhrazen pro uvozování replik více postav v jednom titulku.

- Výpustka se nepoužívá na konci části věty, která bez větší pauzy pokračuje v dalším titulku.
- Jestliže je přímá řeč, citace apod. vyznačená uvozovkami a je rozdělena do několika titulků, přední uvozovky píšeme jen na začátku a zadní jen na konci, tzn. nerámujeme uvozovkami každý jednotlivý titulek.

Zamračila se a řekla:

„To přece není pravda.

To bych jí nikdy neudělala.“

- V jednom titulku obvykle hovoří jedna až dvě postavy. V jednom titulku nespojujeme promluvy, které netvoří dialog, zejména patří-li každá promluva do jiné scény.
- Jestliže v titulku hovoří jedna postava, titulek není uvozen spojovníkem. Jestliže hovoří dvě postavy, každé postavě je vyhrazen jeden řádek a obě repliky jsou uvozeny spojovníkem, po němž nenásleduje mezera.

-Hovoří první postava.

-Hovoří druhá postava.

U velmi rychlých výměn s krátkými replikami je možné, aby titulek obsahoval až čtyři repliky různých postav. Žádná z replik pak nesmí přesahovat z prvního řádku na řádek druhý. Jsou-li na jednom řádku dvě repliky, může být vhodné mezi ně vložit pro lepší oddělení až čtyři mezery. Za standardní řešení by se však měly považovat dvě repliky na titulek a k vyššímu počtu replik by se mělo uchýlovat, jen není-li jiná možnost.

-První replika. -Druhá replika.

-Třetí replika. -Čtvrtá replika.

- V titulcích se může využít kurzíva. Může sloužit k vyznačení názvů autorských děl (knih, filmů, hudebních alb apod.), cizích slov, textů písní a básní, ale také čteného komentáře (voice-overu), vnitřního monologu, dialogů zprostředkovaných přístroji, jako je telefon, vysílačka, televize či počítač, a dialogů, které zaznívají z jiné scény, než jaká je aktuálně v obraze. Příliš časté střídání kurzívy a obyčejného písma či její nadužívání

(například v dokumentárních pořadech) může být pro diváka rozptylující. Čtení kurzívy také může být obtížnější pro dyslektiky.

- Tučné, podtržené ani jinak zvýrazněné písmo se nepoužívá.
- Technologie využívané k zobrazení titulků často nepodporují horní a dolní index (např. H_2O , km^2), někdy je však možné využít speciální znaky ze standardní znakové sady, které obsahují drobná čísla s umístěním dole či nahoře: 0123456789⁰¹²³⁴⁵⁶⁷⁸⁹. Vždy je však nutné vycházet z toho, co využitá technologie umožňuje.
- Titulky obsahující překlad nápisů v obraze se mohou pro odlišení psát velkými písmeny (verzálkami), např.

LANGLEY, ÚSTŘEDÍ CIA

Jestliže nápisy v obraze tvoří delší souvislý text, používáme malá a velká písmena jako v běžném textu.

Jazyková stránka

- Titulky se řídí *Internetovou jazykovou příručkou* a dalšími kodifikačními publikacemi.
- Titulkář si ověřuje pravopis osobních, geografických a jiných reálií. Řídí se zavedenými pravidly transkripce z nelatinkových písem. U některých jazyků není možné snadno převést anglickou transkripci na českou a je třeba vycházet z pravopisu v původním jazyce. Jestliže překladatel nezná zásady přepisu z příslušného jazyka, je nezbytné spolupracovat s odborníky.
- Jako v jakémkoli jiném typu překladu se i v titulcích převádí význam, nikoli slova. Kromě významu je třeba zachovat styl, výrazový registr, tón a specifickou vyjadřovací postavu. V titulcích se používá přirozený a idiomatický jazyk.
- Je vhodné šetřit nespisovnými koncovkami a stylistický registr charakterizovat spíše lexikálně.
- Je třeba dbát na to, aby slovosled odpovídal zásadám české věty a nekopíroval slovosled originálu.
- V důsledku kondenzace nebo vypuštění některé informace nesmí být narušena soudržnost textu a důležité souvislosti musí zůstat zřejmé.
- Měrné jednotky se zpravidla převádějí na jednotky užívané v českém prostředí.
- Zkratky se používají vhodně v závislosti na typu pořadu: zatímco v dramatických pořadech je většina z nich nevhodná, v dokumentárních pořadech mohou být nezbytné.

- Číslovky od nuly do deseti se zpravidla vypisují slovy. Věta nezačíná číslicí, kterou lze (i s ohledem na čtecí rychlost) rozepsat slovy. Slovy je možné rozepsat i vyšší čísla, u nichž rozepsaná podoba není příliš dlouhá, zejména rovné násobky čísla 10, 100 a 1 000, např. *třicet, pět tisíc* nebo *tři sta*.
- U čísel od 1 000 se trojice řádů oddělují mezerou, tedy např. *12 345*. Tato mezera se nemusí vkládat u čtyřciferných čísel a nikdy se nevkládá v případech letopočtů.
- Ženská příjmení se přechylují v souladu s běžným územ, např. *Angela Merkelová*, ale *Angelina Jolie*.
- Nejde-li o záměr, je třeba vyhýbat se příliš složitým větným konstrukcím. Často je vhodnější použít dvě jednoduché věty než složité souvětí. Je-li to možné, titulkář se vyvaruje obtížně čitelných slov a spojení, případně jejich použití kompenzuje nižší čtecí rychlostí.
- Je-li ze zvuku zřejmé, že se věta nebo slova opakují, není nutné opakovat je i v titulcích. Např. *Děkuju, děkuju, strašně moc děkuju.* → *Strašně moc děkuju.*
- Při překladu vulgárních výrazů se vždy zohlední skutečnost, že „slovníkový ekvivalent“ může mít v různých jazycích různou sílu a že v písemné podobě může působit vulgárněji než v podobě mluvené. Vždy je nezbytné řídit se pokyny zadavatele, které mohou záviset např. na plánovaném čase vysílání.
- „Vycpávková“ slova se zpravidla vypouštějí, např. *No jako teda já fakt nevím, ale...* → *Já fakt nevím, ale...*
- Překlad nesmí být ve zjevném rozporu s gesty, nápisy a obecně s obrazem. Jedná se především o slova vyjadřující souhlas či nesouhlas doprovázená příslušnými gesty (např. kýváním či vrtěním hlavou). Například není vhodné, aby anglické *-Are you ok? -Yes.* (+ přikývnutí) bylo přeloženo jako *-Není ti nic? -Ne.*
- Texty písní a básní se překládají tak, aby byl alespoň náznakem zachován rytmus a rým. Ani zde se nepřejímají cizí interpunkční a typografické zvyklosti, tzn. velké písmeno se nepíše na začátku verše, ale na začátku věty, interpunkce se používá jako v jakémkoli jiném textu. Za překlad písní a básní titulkáři přísluší adekvátní příplatek.

Kodifikační příručky

- Internetová jazyková příručka. Dostupná na WWW: <https://prirucka.ujc.cas.cz/>
- ČSN 01 6910: *úprava dokumentů zpracovaných textovými procesory*. Praha: Úřad pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví, 2014. 73 s. Česká technická norma; ICS 01.140.30.

- *Geografický místopisný slovník světa*. 1. vyd. Praha: Academia, 1993. ISBN 80-200-0445-9.
- HAVRÁNEK, Bohuslav, ed. a kol. *Slovník spisovného jazyka českého*. 2., nezměn. vyd. Praha: Academia, 1989. 8 sv. Dostupný též z WWW: <https://ssjc.ujc.cas.cz/>.
- PRAVDOVÁ, Markéta, ed. a SVOBODOVÁ, Ivana, ed. *Akademická příručka českého jazyka*. 3., rozšířené vydání. Praha: Academia, 2024. ISBN 978-80-200-3532-5.

Vyhotovila pracovní skupina pro audiovizuální překlad Jednoty tlumočnicků a překladatelů a Překladatelů Severu ve složení Miroslav Pošta, Barbora Vrbová, Lucie Olešová, Alena Novotná, Tomáš Hnyk a Marta Bartošková. Hlavní redaktor: Miroslav Pošta.